

ARTYKUŁY RECENZYJNE I RECENZJE

Richard Clogg, *A Concise History of Greece*, Cambridge University Press 1992, ss. 257

W serii Dzieje Nowożytnych Państw, wydawanej przez Uniwersytet w Cambridge, ukazała się w 1992 r. publikacja autorstwa Richarda Clogga, przedstawiająca historię nowożytnego państwa greckiego¹. Autor publikacji jest profesorem tamtejszego uniwersytetu, a jego głównym nurtem zainteresowań naukowych są dzieje Europy Środkowowschodniej, szczególnie jednak Balkany. Dodatkowo R. Clogg jest, poza historykami greckimi, najlepszym znawcą państwa greckiego, jedyny opublikował syntezę dziejów nowożytnej Grecji².

Historia Grecji, szczególnie Grecji nowożytnej, jest w Polsce i Europie mało poznana. W polskiej literaturze historycznej nie ukazała się dotychczas żadna pozycja przedstawiająca w sposób syntetyczny dzieje nowożytnego państwa greckiego. Niewiele bogatsza pod tym względem jest również historiografia europejska, która poza publikacjami autorstwa R. Clogga dysponuje jedynie tłumaczeniami książek przede wszystkim autorstwa historyków greckich³. Więcej książek poświęcono poszczególnym okresom historycznym, zarówno poprzedzającym powstanie nowożytnego państwa greckiego w 1830 r., jak również dotyczącym XIX i XX w., kiedy to Grecja była państwem suwerennym. W języku polskim ukazały się dwa opracowania ukazujące dzieje sąsiadującej z Grecją Albanii⁴. W polskiej literaturze historycznej powstało szczególnie dużo opracowań dotyczących starożytnej Grecji oraz prac wykopaliskowych. Niemniej jednak współczesna Grecja również zasługuje na uwagę, gdyż jej dzieje i zachodzące tam procesy historyczne są także ciekawe i inspirujące, zarówno od strony historycznej, jak i politologicznej.

¹ W serii tej ukazały się do 1992 r. dzieje następujących państw europejskich: Niemiec, Grecji, Francji oraz Wielkiej Brytanii.

² Dotychczas Autor poświęcił nowożytnej Grecji następujące pozycje bibliograficzne: M. Clogg, R. Clogg, *Greece*. World Bibliographical Series, Oxford–Santa Barbara 1980, t. 18; R. Clogg, *A short history of modern Greece*, wyd. 1, Cambridge 1980, wyd. 2, Cambridge 1986; tenże, *The movement for Greek independence 1770–1821: a collection of documents*, London 1976; tenże, *Parties and elections in Greece: the search for legitimacy*, London 1987.

³ Zob. J. Campbell, Ph. Sherrard, *Modern Greece*, London 1968; D. Dakin, *The unification of Greece 1770–1923*, London 1972; Y. Kourvetaris, B. Dobratz, *A profile of modern Greece in search of identity*, Oxford 1987; W. Miller, *Greek life in town and country*, London 1905; C. M. Woodhouse, *Modern Greece. A short history*, wyd. 4, London 1986.

⁴ Por. A. Koseski, *Albania. Krótki zarys dziejów*, Warszawa 1988; J. Hauziński, J. Leśny, *Historia Albanii*, Wrocław 1992.

Recenzowana publikacja autorstwa R. Clogga składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów i zakończenia. Pozycję tę uzupełnia spis ilustracji i słowo wstępne na początku książki oraz kilka aneksów na jej końcu, które stanowią dobry materiał poglądowy i uzupełniający, obrazujący w pełniejszy sposób dzieje nowożytnego państwa greckiego.

W rozdziale I: *Ottoman rule and the emergence of the Greek state 1770–1831* zwrócono uwagę na główne etapy tworzenia się nowożytnego państwa greckiego. Po zdobyciu przez Turków ottomańskich Konstantynopola 29 maja 1453 r. niemal wszystkie obszary starożytnej Hellady dostały się pod zwierzchnictwo tureckie. Sami Grecy oceniają panowanie tureckie mianem *wieków ciemnych*, gdyż w tym okresie spadła Grecja do roli podrzędnej prowincji imperium ottomańskiego; upadł grecki handel i rolnictwo, degradacji uległa kultura, która m.in. dała początek cywilizacji europejskiej. Odrodzenie się greckiej świadomości narodowej datować jednak można na II połowę XVIII w., co zaowocowało powstaniem w I połowie XIX w. odrodzonego państwa greckiego. Główną przyczyną odrodzenia narodowego Greków była wówczas polityka Rosji carskiej, a szczególnie carycy Katarzyny II, której celem było uzyskanie dla Moskwy swobodnego przepływu przez Bosfor i Dardanele oraz zlikwidowanie trwającego od XV w. zagrożenia tureckiego na południu kraju. W tym celu zamierzała ona odtworzyć na Bałkanach niezależne państwo greckie, które stałoby po stronie Rosji i neutralizowało państwo tureckie od zachodu. Wywołane w latach wojny rosyjsko-tureckiej powstanie narodowe w 1770 r. na terenie ziem greckich zostało jednak bez trudu przez Turków zlikwidowane. Mimo to przyczyniło się ono do rozwoju nurtów niepodległościowych. Po licznych niepowodzeniach i buntach ludności greckiej przeciwko panowaniu tureckiemu powstało w 1814 r. w greckiej dzielnicy Sztambułu tajne stowarzyszenie niepodległościowe Filiki Eteria (Stowarzyszenie Życziwych), która to organizacja przyczyniła się bezpośrednio do wywołania powstania ogólnonarodowego, które dało Grecji niepodległość. Ostatecznie nastąpiło to 3 lutego 1830 r. na konferencji londyńskiej, kończącej wojnę Rosji, Anglii i Francji z Turcją w obronie niepodległości Grecji. Następnego roku został zamordowany pierwszy prezydent nowożytnego państwa greckiego — Ioannis Kapodistrias, zwolennik rządów autorytarnych i data ta kończy pierwszy rozdział omawianej pracy.

Rozdział II: *Nation building, the „Great Idea” and National Schism 1831–1922* przedstawia dzieje niepodległego państwa greckiego. W 1832 r. Grecja stała się monarchią, a na pierwsze go króla powołano księcia bawarskiego Ottona, który był zwolennikiem rządów absolutnych. Polityka prowadzona przez monarchę nie znalazła uznania w społeczeństwie, a szczególnie w wojsku, w którym doszło do rewolty. Ta z kolei zmusiła króla do nadania Grecji w 1844 r. konstytucji i ustanowienia rządów parlamentarnych. Drugim z kolei królem greckim został w 1863 r. Jerzy, książę duński oraz szwagier cara Aleksandra III i króla angielskiego, który panował w Grecji pół wieku. W okresie jego rządów Grecja otrzymała nową konstytucję, która miała charakter burżuazyjno-konstytucyjny. W II połowie XIX w. Grecja przez cały czas walczyła o przyłączenie Krety i innych ziem etnicznie greckich, które nadal znajdowały się pod zwierzchnictwem Porty. Ostatecznie udało się jej odzyskać tę wyspę oraz część Tesalii. W okresie I wojny światowej znalazła się Grecja w obliczu dwóch opcji politycznych. Środkowa część kraju z królem Konstantynem I na czele pozostała neutralna, a premier i popularny polityk grecki Eleftherios Venizelos powołał na północy kraju w Salonikach rząd rewolucyjny, który wypowiedział wojnę państwu centralnym. Dzięki takiemu posunięciu Grecja po zawarciu traktatu pokojowego z Bułgarią w Neuilly i z Turcją w Sévres otrzymała Trację, Smyrnę (Izmir) oraz przyległe wybrzeże bliskowschodnie. Okupacja grecka w Anatolii dopro-

wadziła jednak do wybuchu wojny grecko-tureckiej, która zakończyła się klęską wojsk greckich i oddaniem terenów bliskowschodnich.

Okres międzywojenny, okupacji hitlerowskiej i greckiej wojny domowej został omówiony w rozdziale III: *Catastrophe and occupation and their consequences 1923–1949*. W 1924 r. Grecja stała się ponownie republiką, chociaż już w następnym roku zamachu stanu dokonał gen. Theodoras Pangalos, który jednak przy władzy utrzymał się tylko przez 14 miesięcy. W 1935 r. kraj ten stał się ponownie monarchią i na tron powrócił Jerzy II. Rok później władzę w kraju objął po dokonaniu kolejnego zamachu stanu gen. Ioannis Metaksas, który wprowadził dyktaturę na wzór faszystowski. Początek agresji Włoch na Grecję 28 października 1940 r. zdecydował o przystąpieniu tego kraju do wojny. Początkowo Grecy odparli atak włoski, ale kiedy w początku kwietnia 1941 r. do inwazji na Bałkany przystąpiły Niemcy, front grecki załamał się, a kraj znalazł się pod okupacją Niemiec, Włoch i Bułgarii. W okresie wojny pół miliona Greków zmarło bądź zostało pozbawionych życia. Dużą rolę odgrywała od samego początku okupacji niemieckiej partyzantka komunistyczna, która doprowadziła do wyzwolenia w 1944 r. części kraju, a w latach 1946–1949 prowadziła walkę partyzancką z siłami pravicowymi skupionymi wokół rządu emigracyjnego. Dzięki pomocy amerykańskiej i wcieleniu w życie doktryny Trumana Grecja ostatecznie nie podzieliła losu innych krajów Europy Środkowej i pozostała państwem suwerennym. Od tego też czasu kraj ten znalazł się w orbicie wpływów państw zachodnich.

Rozdział IV: *The legacy of the civil war 1950–74* oraz rozdział V: *The consolidation of democracy and the populist decade 1974–1990* charakteryzują powojenne losy narodu i państwa greckiego. W tym okresie Grecja otrzymała nową konstytucję oraz przystąpiła do Paktu Północnoatlantyckiego. Utrzymywała ona ścisłe związki z USA, a na terytorium państwa pojawiły się bazy wojskowe. W 1960 r. z powodu sprawy cypryjskiej wybuchł w kraju kryzys polityczny, który spowodował zmianę nastrojów społecznych i w następstwie powołanie rządu Unii Centrum kierowanego przez Georgiosa Papandreu. Lewicujące poglądy społeczeństwa greckiego doprowadziły do kolejnego zamachu stanu w 1967 r., którego dokonała grupa wojskowych. Pogłębiający się kryzys gospodarczy w kraju oraz kolejna nieudana próba przyłączenia Cypru do Grecji doprowadziły w 1974 r. juntę wojskową do upadku. Z emigracji powrócili wówczas do kraju wszyscy poważniejsi politycy greccy. Na czele państwa stanął wówczas Konstantinos Karamanlis, kierujący Nową Demokracją. W przeprowadzonym referendum większość społeczeństwa opowiedziała się za ustanowieniem w kraju republiki. W 1981 r. krytyka rządów dotychczasowego przywódcy wyniosła do władzy Panhelleński Ruch Socjalistyczny Andreasas Papandreu, który na czele państwa greckiego stał przez dwie kolejne kadencje. Książka R. Clogga kończy się na 1990 r., przyniósł on przejściowe niepowodzenie partii PASOK, która pełnię władzy odzyskała dopiero po czterech latach.

W załączeniu publikacji autor podał również kilka bardzo ciekawych aneksów, które ułatwiają studiowanie nowożytnych dziejów państwa greckiego. W kolejności znalazło się tam: 26 biografii najpopularniejszych polityków z końca XVIII, XIX i XX w., genealogia panujących w Grecji monarchów, wykaz urzędujących prezydentów republiki, 5 tabel charakteryzujących strukturę gospodarczą i ludnościową państwa, rezultaty wyborów parlamentarnych z lat 1952–1990, pochodzenie i rodzaj partii politycznych w kraju, wykaz najważniejszych dat do historii nowożytnego państwa greckiego, wybór literatury przedmiotu (tylko w języku angielskim).

Kontrowersyjne są w pracy R. Clogga daty rozpoczynające i kończące poszczególne rozdziały. Momentem przełomowym w życiu nowożytnego państwa greckiego są szczególnie

dwie daty historyczne. Jedną z nich jest 15/27 stycznia 1822 r., kiedy to greckie Zgromadzenie Narodowe na posiedzeniu w Epidaurus ogłosiło niepodległość kraju. Drugą z kolei — stosowaną bardziej powszechnie — jest 3 lutego 1830 r., kiedy mocarstwa europejskie wymusiły na Turcji niepodległość dla Grecji⁵. Od tej chwili Grecja znalazła się na mapie politycznej ówczesnej Europy i świata. Autor czyni taką datą przełomową 1831 r., czyli zamordowanie pierwszego prezydenta greckiego i upadek republiki, co ma bardziej wymiar prawny aniżeli historyczny. Również przejawem reprezentowanej od XIX w. przez Grecję tzw. Wielkiej Idei (Megalou Idea) była chęć przyłączenia po II wojnie światowej Cypru; nie zapomniano również o wybrzeżu anatolijskim, gdyż przez cały czas dochodziło do sporów grecko-tureckich o wyspy na Morzu Egejskim. Załamanie prowadzonej polityki nastąpiło, jak to słusznie wykazał autor, w 1922 r., kiedy to armia grecka poniosła klęskę w wyprawie anatolijskiej, ale w dalszym ciągu można obserwować współcześnie takie same cele greckiej polityki zagranicznej, co w XIX w. Sporne również są w historii greckiej lata 1946–1949. W dziejach Europy Środkowowschodniej (1944–1948) jest to okres tworzenia władzy ludowej i zalicza się go do epoki powojennej. Według sugestii autora, dla Grecji jest to dalsze następstwo działań wojennych.

W historii nowożytnego państwa greckiego wyróżnili się również polscy emigranci: Andrzej Kaliński był podsekretarzem, a następnie sekretarzem kancelarii królów Ottona i Jerzego; rodzina Jana Jossadowskiego brała udział we wszystkich zrywach narodowowyzwoleńczych XIX w.; Zygmunt Mineyko brał czynny udział w posiedzeniach greckiego sztabu generalnego; Konstanty Smoleński uratował honor armii greckiej w okresie wojny z Turcją 1897 r.; Jerzy Iwanow jako Agent nr 1 zasłynął w trakcie II wojny domowej, stając się jednocześnie bohaterem polsko-greckim⁶. Ponadto najpopularniejszy współcześnie polityk grecki, zmarły w 1996 r. — Andreas Papandreu, był w prostej linii wnukiem polskiego emigranta Zygmunta Mineyki, gdyż jedna z jego córek — Zofia wyszła za mąż za Georgiosa Papandreu. We wzajemnych relacjach polsko-greckich odnaleźć można wiele cech wspólnych, ale o kontaktach tych nie wspominał R. Clogg, gdyż kwestie te zostały w pracy pominięte. Książka ta jest również krytykowana przez greckie środowisko historyczne⁷.

Publikacja ta na pewno zasługuje na uwagę. Jednak polskiej historiografii lepiej przysłużyłaby się monografia Grecji napisana z uwzględnieniem również wzajemnych powiązań polsko-greckich. Polskie odniesienia wpłynęłyby na spopularyzowanie nowożytnych dziejów narodu i państwa greckiego w Polsce.

Jacek Knopek
Bydgoszcz

⁵ W kwestii dokumentów źródłowych tych dwóch aktów zob. Ghillany. *Diplomatisches Handbuch*, vol. 2, Noerdingen 1855; P. Albin, *Les grands traités, politiques*, Paris 1912, s. 147.

⁶ Por. J. Konpek, *Polacy w Grecji. Historia i współczesność*, Bydgoszcz 1997.

⁷ Wywiady przeprowadzone przez autora w Grecji latem 1995 r., m.in. z Theodorosem Benakisem oraz prof. Theodorosem Panagopoulosem, którzy wykazywali liczne nieścisłości prezentowanej książki oraz pomijanie niektórych bardzo istotnych dla Grecji faktów, jak polityka prowadzona względem uchodźców z lat greckiej wojny domowej. Ich zdaniem nie ukazała się w Europie (poza samą Helladą) jeszcze żadna, zasługująca na uwagę monografia Grecji.